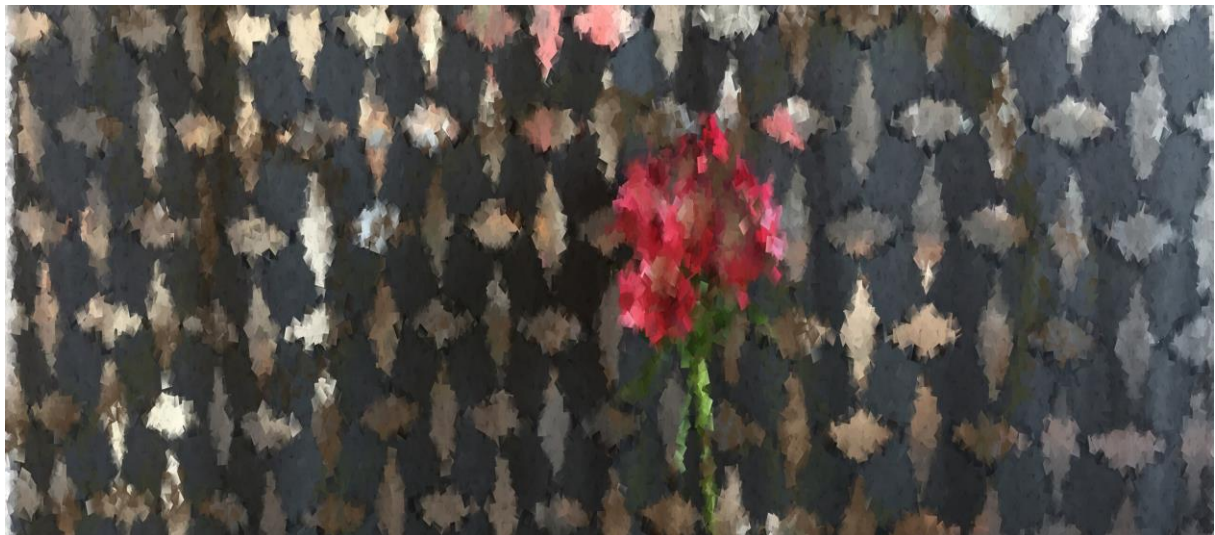

Observasjonens betydning i den profesjonelle praksis

Frønes, Mona Halsauet: Høyskolelektor, Seksjon for pedagogikk, Dronning Mauds Minne, Norge.
E-mail: mfr@dmmh.no

PEER REVIEWED ARTICLE, VOL. 14(9), p. 1-13, PUBLISHED 3RD OF JULY 2017

Sammendrag: Denne artikkelen presenterer tre barnehagelæreres forståelse rundt observasjon, og hvordan de bruker observasjon i egen profesjonelle praksis. Fremstillingen er i hovedsak basert på ulike teoretiske tanker fra Michel Foucault, hvor det *kliniske blikket* er hovedinspirasjonen. Målet med artikkelen er å løfte frem barnehagelærernes perspektiv på observasjon i egen yrkeshverdag, inspirere barnehagelærere til å reflektere over sine egne opplevelser og meningsskaping knyttet til observasjon i barnehagen.

Nøkkelord: Nøkkelord: barnehagelærer, klinisk blikk, observasjon, profesjonell praksis.

Abstract: This article presents three kindergarten teachers understanding of observation, and how they use observation in their professional practice. The text is mainly based on various theoretical thoughts from Michel Foucault, where the *medical gaze* is the main inspiration. The aim of the article is to highlight kindergarten teachers' perspective on observation in their own professional lives, and inspire kindergarten teachers to reflect on their own experiences and how to make meaning related to observation in kindergarten.

Keywords: Kindergarten teacher, medical gaze, observation, professional practice.

Introduksjon

I barnehagesektoren har det blitt en stadig større fokusering på kartlegging av barns mestring. Diskusjonene i fagmiljøene debatterer om det er riktig å jakte på målbare verdier for å finne det «normale» barn, eller ha tillit til barnehagelærerens kunnskap (Emilson & Samuelsson, 2012; Pettersvold & Østrem, 2012). Dette har også blitt ekstra aktuelt i forbindelse med stortingsmelding 19 (2015-2016) *Tid for lek og læring – Bedre innhold i barnehagen*, der barnehagelærerens metodefrihet blir utfordret i arbeidet frem mot ny rammeplan for barnehagen, gjeldende fra høsten 2017 (Forskrift om rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver, 2017). Barnehagelærerne vil bevare retten til selv å velge metoder for hvordan barnehagelivet skal dokumenteres og observeres ut i fra hva som er hensiktsmessig i de ulike situasjonene.

Med ulike forståelser for hvilken type observasjon som er viktig i barnehagen er det interessant å løfte frem barnehagelærernes tanker om observasjon og dens betydning slik de selv opplever dette i barnehagehverdagen. I tillegg oppleves det slik at det er sammenblanding mellom observasjon og dokumentasjon i barnehagen og at disse begrepene blir brukt om hverandre. Denne artikkelen bygger på en forståelse av dokumentasjon som et materiale som synliggjør det pedagogiske arbeidet i barnehagen. Dette kan være et bilde, artefakter, fortellinger, skrevne observasjoner, eller lignende. Dokumentasjonene som gjennomføres fanger en side ved det som har skjedd og har et bakoverskuende blikk. Når dokumentasjonene løftes frem til felles refleksjon blir dokumentasjonene til pedagogisk dokumentasjon som har et fremtidsrettet perspektiv som fremmer læring og utvikling i personalgruppa (Lenz Tagutchi, 2015). I et slikt bilde vil observasjon være en grunnleggende forutsetning for personalets jobbing med dokumentasjon og pedagogisk dokumentasjon i hverdagen. Disse utfordringene rundt observasjon i barnehagen har vekket min forskningsmessige interesse, noe som kommer til uttrykk i følgende problemstilling:

Hva forstår tre barnehagelærere med observasjon, og hvordan bruker disse observasjon i en profesjonell praksis?

For å belyse denne problemstillingen teoretisk vil Michel Foucaults teori om *det kliniske blikk* danne hovedrammen for min forståelse. Men også hans teorier om makt og diskurser vil bli viktige i denne sammenhengen.

Hva er forsket på?

Det synes å være gjennomført relativt få studier av hvordan barnehagelærere jobber med og forstår observasjon i barnehagehverdagen. I NOVA rapporten «Kvalitet i norske barnehager, en kunnskapsoversikt» (Borg, Kristiansen & Backe-Hansen, 2008) vises det til flere områder der det er god forskning i barnehagesektoren, samtidig som det pekes på hvor det trengs mer. Hvilke elementer som er viktige i barnehagelærerrollen er ikke vektlagt i denne rapporten, verken som en forsknings-tematikk det jobbes med eller mangel på sådan. Barns trivsel og utvikling er de viktigste kriteriene for kvalitet i barnehagen, og i NOVA rapporten «Kvalitet i barnehager» understrekes det at personalets bruk av observasjon i arbeidet med å kartlegge barns trivsel og utvikling er økende (Gulbrandsen & Eliassen, 2012), noe som viser at det jobbes med observasjon i barnehagehverdagen.

Internasjonalt foregår det forskning knyttet til barnehagelæreres yrkesidentitet, noe som blant annet presenteres av Craig, Meijer & Broeckman (2013). Fra denne presentasjonen vil jeg trekke frem Robinson som argumenterer for at en utvikling mot lærere som forskere er en «professional necessity» (Craig, Meijer & Broeckman, 2013, s. 8), noe som er relevant å se på også i sammenheng med observasjon i barnehagen hvor sammenhengen til forskningspraksis er tydelig. Utviklingen av forskerrollen hos lærerne ble sett som sentral for bærekraftig utvikling av skolen og «most important of all, to the professionalism of teachers» (Craig, Meijer & Broeckman, 2013, s. 8).

Blikket som «redskap»

Når barnehagelæreren har en observerende væremåte i sin tilnærming til å oppnå mening i hverdagen, er blikket det viktigste tilgjengelige redskapet. Blikket brukes til å se og innhente informasjon som er nødvendig for kunnskapsutvikling og forståelse. Men spørsmålet er *hva* den enkelte observatør ser, og hvordan det kan skapes bevissthet rundt nettopp blikkets betydning i barnehagens observasjonsarbeid. Foucault presenterte i boken *Klinikkens fødsel* (2000) hvordan legevitenskapen vokste frem som en objektiv vitenskap. Endringen handlet ikke, ifølge Foucault, om en forskyvning fra «tro til viten». Han trakk frem betydningen av en vitenskapsteoretisk forandring som omorganiserte kunnskapsfeltet, og hvor det *kliniske blikket* spilte en stor rolle. Når Foucault trekker frem blikkets betydning handler dette blant annet om å trekke linjene mellom persepsjon og språk, det vi ser er påvirket av våre kunnskaper, holdninger og verdier. «Blikket, der observerer, intervenserer ikke: Det er tavst og ubevægelig. Observasjonen lader tingene være, som de er; i det, der lægges foran det, er intet skjult» (Foucault, 2000 s. 157). Det er en nær sammenheng mellom det som sees og språket som brukes til å fortelle om observasjonene. Har vi klare forventninger om hva vi kommer til å se er også sjansen stor for at det nettopp er dette vi ser. I barnehagesammenheng handler dette om å prøve å legge diskurser og forutinntatte holdninger til side og bestrebe seg til å se hva som foregår. En barnehagelærer vil aldri klare å finne en sannhet, da *en* sannhet ikke eksisterer, men barnehagelæreren kan gjennom å bruke det kliniske blikket bestrebe seg på å komme så nært innpå barnas opplevelsesverden som mulig.

Bente Ulla bygger blant annet på Foucault i sin artikkel *Auge som arrangement – om blikk, makt og skjønn i profesjonsutøvinga til barnehagelæreren* (2014). Her trekker hun frem at Foucault ser på blikket både som «ei kraft og ein kanal til å overvake seg sjølv og andre», og trekker frem det dynamiske samspillet som er mellom kunnskapskonstruksjoner og subjektiviseringsprosesser (Ulla, 2014, s. 4). Subjektet har, ifølge Ulla, en suveren posisjon i kunnskapskonstruksjoner, noe som bør problematiseres. Dette peker mot en maktposisjon i observasjonsarbeidet i barnehagen hvor observatøren er påvirket av de institusjonaliserte sannhetene i møtet med barnet i observasjonsarbeidet. Spørsmålet som da kan stilles er hvilke muligheter observatøren har til å *se*, altså tilnærme seg, det som foregår i barnehagehverdagen, og hvordan barnehagelæreren kan jobbe for å ivareta et klinisk blikk i egen yrkesrolle.

Ordenes betydning i observasjonsarbeidet

Språket vi bruker er skapt uavhengig av det vi ser, noe som Foucault understreker i illustrasjonen av en pipe der verbalteksten lyder *Dette er ikke en pipe* (2001). Kunstverket illustrerer at ordene vi bruker for å fortelle er en fortolkning av hva vi virkelig har sett. Det er fortolkninger av opplevelser i barnehagehverdagen som presenteres gjennom observasjonene som blir tatt. Dette peker videre på sannhetsbegrepet til Foucault som i korte trekk handler om at ny kunnskap ikke skal erstatte gamle sannheter, men komme som et tillegg. Det finnes ikke *en* klar sannhet, det må åpnes opp for alternative perspektiver. Hva som regnes som sant er «konstruert, formatert og konstituert» (Germeten, 2012, s. 36), og hva som har blitt regnet som en sannhet preger diskursene om hva som oppleves som riktig i en barnehagehverdag. I denne forbindelsen trekker Foucault linjen mellom sannhet og makt, hva som oppleves som sann kunnskap har en tendens til å bli fremhevet som riktig kunnskap innen en gitt kultur. Sidsel Germeten (2012) bruker Foucaults tanker om sannhet og makt til å vise at det utvikler seg en sannhetspolitikk innen institusjonaliserte praksiser som barnehagen er, der de som er en del av kulturen oppfatter noe som riktig, naturlig og sant. Er observatøren en del av et slikt sannhetsregime vil blikket være påvirket av de vedtatte sannhetene i observasjonsarbeidet, og utfordringen vil være å se med det kliniske blikket. Bevissthet rundt deltakelse i et såkalt sannhetsregime blir grunnleggende for å kunne jobbe godt med observasjoner.

Barnehagelæreren som forsker i egen hverdag

Selv om det kan diskuteres om barnehagelæreren er en forsker i yrkesutøvelsen sin, er det ulike elementer med den observerende væremåte som kan sammenlignes med forskerrollen. Uwe Flick (2015) understreker behovet for et mangfold av metoder og blanding av ulike metoder når man skal oppnå kunnskap. Alle metoder har sine begrensninger, og når man skal oppnå kunnskapen om barnet i barnehagen er det en utfordring å velge et bredt spekter av metoder for å klare å se alle de ulike sidene av barnets liv. Dette kan settes i sammenheng med Foucaults understreking av betydningen av flere sannheter. Observatøren kan ikke si seg fornøyd med *en* observasjon av barnet, det må tas flere og gjerne med ulike tilnærminger, for nettopp å oppnå flere sannheter om barnet. Her handler det om både systematiske og usystematiske observasjonsmetoder som sammen skaper en helhet som kan hjelpe barnehagelæreren til å se og forstå livet i barnehagen.

Det er forskjell på hvordan barnehagelæreren og forskeren *forsker* på livet i barnehagen, men metodeforståelse og metodekunnskap i tilknytning til observasjonsarbeidet kan gi barnehagelæreren en større forståelse for betydningen av observasjon og hvordan dette kan bli en del av den enkeltes profesjonelle praksis.

Hva ser observatøren?

Foucault (Germeten, 2012) peker på hvordan ansatte innen en institusjonalisert enhet som barnehagen er påvirket av vedtatte sannheter, og disse sannhetene påvirker observatøren i arbeidet med å innhente kunnskap om barnehagehverdagen. Anette Boye Koch (2012) presenterer ulike kategorier for *hva* pedagogene ser i møtet med barna, som en del av et studie om barns trivsel i barnehagen. I sitt arbeide er hun opptatt av hvordan pedagogene vet hvordan barna trives, og da ved å fremheve den spesielle observasjonsteknikken hun kaller «det kroppslige øye» (Koch, 2013, s. 4). Hun definerer de ulike kategoriene som «det vurderende blikk», «det skuende blikk» og «det kroppslige øye», og disse er interessante å se i sammenheng med Foucaults sannhetsbegrep. Observatøren har ikke som mål å finne «sannheten» om barnet, men flere sannheter som til sammen gir en utvidet forståelse av hvordan barnet har det i livet sitt. I Kochs tilnærminger til hva pedagogene ser, understreker hun at forforståelsen i ulik grad er medvirkende i forhold til hva som blir lagt merke til. Med det vurderende blikk ser observatøren på barnet og dets liv ut i fra hva de forventer å se.

Det vurderende blikk er påvirket av observatørens forforståelse, og i observasjonsarbeidet i barnehagen vil dette medføre at når et barn observeres, vil observatøren være bærer av egen forforståelse. Forforståelsen vil være med observatøren i videre søken mot forståelse for hvordan barnet har det i sin hverdag, jfr. hermeneutiske grunnprinsipper (Gadamer, 2003, 2010). Barnet har både en fortid og en fremtid som vi må ta hensyn til i hverdagen (nåtiden). Faren i et slikt arbeid handler om i hvor stor grad blikket er preget av institusjonens vedtatte sannheter, eller om observatøren klarer å ta i bruk det kliniske blikket i møtet med observasjonen. Jeg ser mange fellestrekk mellom Hans-Georg Gadamer's forforståelse og Foucaults diskurs, og velger å se forforståelsens betydning på tilnærmings vis lik linje som diskursen. Jeg ønsker ikke å sette et likhetstegn mellom disse, men at dette er begrep som jeg oppfatter kan utfylle hverandre og gi videre perspektiver på betydningen av en bevissthet om hva observatøren bringer med seg inn i observasjonsarbeidet. Foucault hevder at vi ser etter «det vi vet noe om, vi leter der det er lett å lete» (Germeten, 2012, s. 44), dermed skapes det tradisjoner og vaner for hvordan observasjonsarbeidet i barnehagen bygges opp. Det gjenkjennelige blir noe som blir lagt merke til. Om det da er faste mønstre som observeres, som for eksempel i arbeidet med kartleggingsskjemaet TRAS (Espenakk m.fl., 2011), vil blikket styres mot dette og observatøren ser hva det er behov for å fylle ut skjemaet. Dette handler om at det ikke åpnes opp for nye sannheter, det er vedtatte sannheter som blir bekreftet. Koch understreker behovet for objektive beskrivelser, men har observatøren denne muligheten?

Objektivitet diskuteres av Smith, som understreker at «there is no such thing as a pure, valuefree, objective approach to observing human behavior (Smith, 1998, i Podmore & Luff, 2012 s. 22). Den enkelte blir påvirket av egne verdier og forkunnskaper. Smith sier videre at «...Our observations are always subjective and reflect those things that we value» (ibid., s. 22). Observatøren vil oppleve store utfordringer når det gjelder å være bevisst på hvor en selv er i bildet. Behovet for å ha et differensiert blikk på egen rolle i relasjonen med barna, blir en forutsetning for å lettere kunne fange opp barnas perspektiv. Valerie N. Podmore & Paulette Luff sier følgende; «This is not necessarily a simple task: Watching children as they learn and understanding their learning moments is complex and difficult work and places the highest demands upon their educators» (Podmore & Luff, 2012, s. 7). Utfordringen vil være å lage kategoriene som observasjonene tar utgangspunkt i så vide som mulige, og være bevisst på hvordan man er påvirket av institusjonens sannheter i utarbeidelsen av kategorier (Foucault, 2009).

Den berørte observatør

En barnehagelærer bruker blikket, men slik jeg forstår Kochs ulike perspektiver er det når hele sanseapparatet tas i bruk at muligheten for å forstå barnehagelivet åpner seg og observatørblikket blir da ikke bare opptatt av det som kan sees med det blotte øyet. Ulla (Ulla, 2014) trekker frem sammenhengen mellom kropp og blikk, og at blikket er en viktig del av en levende kropp som er plassert i barnehagehverdagen. Barnehagelæreren er en del av hverdagen og kroppen beveger seg ut og inn av samspill, de hører med ørene sine og ser med øynene; «Barnehagelærerne utøver profesjonen sin gjennom kroppen» (Ulla, 2014 s. 4). Videre, med henvisning til Foucault, peker hun på at kropp, makt og kunnskap henger tett sammen.

Det er ikke nok å bruke blikket for å se hva som foregår; observatøren skal *se* i vid forstand, og ta i bruk alle sansene for å prøve å få en forståelse for hva man får et innblikk i. Hvordan den enkelte berøres, både kroppslig og følelsesmessig, blir elementer som trekker opp veien mot forståelse. Og veien mot forståelse vil gå via en bevissthet rundt hvem en som barnehagelærer er i yrkesutøvelsen, og en bestrebelse på hvordan man kan bevisstgjøre seg maktperspektivet i kunnskapskonstruksjonen. Detaljert kunnskap om et barn gir makt over dette og den enkelte må være klar over hvordan denne makten brukes (Foucault, 2014). I Foucaults verden er det ikke en motsetning mellom makt og kunnskap, men disse to begrepene er en forutsetning for hverandre. I barnehagen kommer dette til syne i observasjonsarbeidet ved at barnehagelæreren har makt til å løfte frem det som oppleves som viktig. Hva som er viktig er fundert i kunnskap om barnets livsverden og behov, og dette forutsetter en barnehagelærer som har en bevissthet rundt at det ikke finnes eksakte sannheter, men at flere stemmer må løftes inn.

Metode

Observatøren er farget av de sannhetene som preger barnehagehverdagen de utøver sin yrkespraksis i. Bevisstheten om at denne utfordringen også gjelder forskeren i møte med undersøkelsen har vært sterkt til stede, og det å stille spørsmål med egne vedtatte sannheter har vært en utfordrende prosess i arbeidet mot forståelse for barnehagelærernes opplevelser. Jeg har selv lang erfaring som observatør i barnehagen, og har hele tiden hatt en sterk bevissthet om at det er informantenes opplevelser som skal trekkes frem i teksten og ikke mine egne.

Gjennomføring av undersøkelsen

I denne teksten vil jeg presentere barnehagelærerne Kari, Mia og Tines tanker som ble synliggjort gjennom intervjuene. Alle disse er barnehagelærere som er ansatt i samme bykommune i kommunale barnehager. De ble forespurt om å delta da de jobber tett med studenter som har observasjon som et

sentralt fokus i utdannelsen sin. De forespurte informantene hadde erfaringer med undersøkelsens fokusområde, og det var et strategisk utvalg av informanter (Postholm, 2010). Kari og Mia har ca. 20 års erfaring som barnehagelærere, mens Tine er relativt ny med kun 4 års erfaring. Målet har ikke vært å oppnå en universell sannhet, men å oppnå forståelse rundt informantenes tanker gjennom samtaler. Det kan stilles spørsmål om tre informanter er nok for å oppnå kunnskap (Postholm, 2010), men med tre informanter har jeg hatt en unik mulighet til å gå i dybden av hvordan observasjon kan oppleves av en som utøver barnehagelæreryrket.

Undersøkelsen bygger på et vitenskapssyn hvor absolutte sannheter ikke er mulig, og sannhetsnivået blir ikke større avhengig av hvor mange som er deltakere i undersøkelsen. Det som blir viktig er at andre innen det samme fagfeltet kan nyttiggjøre seg den forskningen som har blitt gjennomført (Kvale & Brinkmann, 2009). Et ønske er at denne undersøkelsens resultater skal være interessante for ansatte i barnehagesektoren, og dette har ført til valg av en problemstilling som skal oppleves relevant for barnehagesektoren som sådanne.

I møtet med informantene ble det brukt en åpen intervjuguide der følgende formulerte fokusområder ble belyst: *forståelsen av observasjon som fagbegrep, observasjonens betydning i yrkesrollen og bruk av observasjon i arbeidshverdagen*. Ambisjonen var å møte informantene der de var og ta videre utgangspunkt i hvordan de hadde erfart fenomenet observasjon i barnehagen. Ved å ta et slikt valg erfarte jeg at hvert intervju ble viktig for hvordan jeg møtte neste informant. Innholdet i intervju 1 var med å legge premisser for hva jeg var på jakt etter i intervju nummer 2, osv. Selve intervjuet ble tatt opp og transkribert i etterkant. Allerede etter det første intervjuet var det en del klare kategorier som vokste frem. Disse kategoriene ble mer tydelig også i analyseprosessen av stoffet etter hvert som lesingen av materialet førte til større forståelse og erkjennelse av hva dette handlet om. Informantene hadde mange felles erfaringer, noe som viste at det var en underliggende essens i opplevelsene deres, samtidig med at de hadde ulike erfaringer. Dette ble tydelig gjennom selve intervjuprosessen, og ble enda mer synlig for meg som forsker i analyseprosessen. Siden jeg som forsker har stor erfaring med observasjon i barnehagen selv, måtte bevisstheten hele tiden være på egne forventninger i forhold til hva jeg kom til å se, og la informantenes stemmer tre fram. Forskningsnotatene kan sees som en fortolkning av hva informantene egentlig sa, på samme måte som nedskrevne observasjoner er fortolkninger av hva observatøren ser i barnehagen, og forskerblikket må – på lik linje med observatørblikket – bestrebe seg på å bruke det kliniske blikk for å komme så nært innpå informantenes opplevelsesverden som mulig.

Analyseprosessen

Analysen har vært til stede gjennom hele forskningsprosessen, fra valg av fokusområde til ferdigskrevet artikkel som et dialogisk samspill mellom forskeren og de ulike elementene denne møter i prosessen (van Manen, 1998). Denne analysemåten kan omtales som teoretisk analyse hvor hermeneutikken blir kjernen i en prosess som skaper forståelse og mening, en tolkningsprosess hvor helheten søkes forstått ut i fra alle delementene som dukker opp gjennom intervjuene. Videre ble teori tatt i bruk både for å tolke og å forstå barnehagelærernes tanker rundt observasjon. Siden dette var et stort datamateriale, valgte jeg å konstruere tre tema for å beskrive informantenes opplevelser med observasjon i egen yrkeshverdag. Dette ble gjort for å finne den underliggende essensen i det som informantene formidlet. Ved å dele innholdet opp i tre tema ga det en mulighet til å nærme meg observasjon i barnehagelærernes profesjonelle praksis, både hva gjelder form og innhold. Mine informanter satte ord på sine opplevelser og erfaringer, og temaene kan bidra til å få klarere svar på problemstillingen som var utgangspunkt for undersøkelsen. Samtidig er jeg som forsker bevisst på at dette også innebærer en reduksjon (van Manen, 1998). Ved å konstruere disse temaene vil ikke helheten i seg selv forstås, men en sterk belysning av deltema kan bidra til en styrket forståelse av helheten, jfr. det hermeneutiske prinsipp. Dette kan også sees i sammenheng med Foucaults

sannhetsbegrep og ønsket om å løfte frem flere sannheter for å skape en større forståelse (Foucault, 2010). Alle disse temaene er interessante når målet er å oppnå forståelse av hvordan barnehagelærerne opplever observasjon. Temaene representerer ulike dimensjoner ved denne opplevelsen som informantene satte ord på:

1. En måte å se barn bedre på
2. Den systematiske observatør
3. Den observerende barnehagelæreren

Funnene nedenfor vil bli presentert i henhold til denne tredelingen. Hver hoveddel starter med en presentasjon av funn, og avsluttes med en oppsummering av det aktuelle tema.

Funn

En måte å se barn bedre på

Barnehagelærerne hadde klare tanker om bruk av observasjon i barnehagen. Alle tre gir uttrykk for at de opplever observasjon som en måte å se barnet bedre på, og felles for dem var en opplevelse av at observasjon gir dem muligheten til å få et dypere innblikk i barnas liv, det handler om blikk for og evnen til å se barnet i hverdagen. De forteller om en praksis hvor de understreker betydningen av å se helheter i barnets liv, noe Kari uttrykte slik:

Observasjonen er en måte å se barnet bedre. Det å se helheter. Når jeg observerer ser jeg helheten og dybden hos barna, alle puslespillbrikkene må settes sammen for å få til et helhetsblikk på barnet.

Men fremdeles klarer vi ikke å få den fulle sannheten, for den finnes ikke, som Kari følger opp med å si. Når man observerer barna i barnehagen er man avhengig av en helhetsorientert tilnærming til barnets livsverden for å få mulighet til å forstå barnet, ifølge Kari. Som observatører er hun interessert i å se barnet, og denne kunnskapen påpeker Kari at hun oppnår ved å ta gjentatte og varierte observasjoner av barna som bygger på tidligere kunnskap om barnet. Det Kari tydeliggjør her er at som observatør i barnehagen må observere barnet mange ganger og i ulike settinger for å oppnå dette helhetsbildet over barnets liv.

Betydningen av observasjon understrekes også av Mia når hun påpeker at det å jobbe med observasjon er selve grunnlaget for å legge til rette for en pedagogisk god barnehagehverdag. Det blir en svært viktig del av yrkesrollen, og observasjonsblikket er grunnleggende i hverdagen for å hjelpe henne til å se barna bedre. Og i denne sammenhengen blir observasjon det viktigste verktøyet hun har i hverdagen. Hun forteller om en hverdag hvor hun har en observerende innstilling til det hun gjennomfører i hverdagen. Hun øver seg på å se barnet i ulike sammenhenger i hverdagen for å utvide sin forståelse for barnets liv. Hun forteller om at det er gjennom å ha et konstant fokus på observasjonsarbeidet at hun har mulighet til å skaffe seg kunnskap om barna. Observasjonen hjelper Mia til å ha fokus på barnet i sin hverdag. Tine er også inne på det samme når hun beskriver sine tanker om observasjon. Hun påpeker at ved å bruke uformell observasjon blir hun mer tydelig til stede for barna, samtidig med at hun får bedre innsyn i barnas hverdagsliv. I tillegg trekker hun frem betydningen av mer formell observasjon når hun er på utkikk etter spesifikk kunnskap om barnet.

Oppsummering tema 1

De tre barnehagelærerne setter ord på viktigheten av å *se* barnet i hverdagen, noe jeg tolker dithen at det i stor grad handler om å bruke det *kliniske blikket* (Foucault, 2000) sitt bevisst i barnehagehverdagen. Barnehagelæreren må øve seg på å virkelig se det som foregår fremfor dem, uten å bli påvirket av omgivelsene og/eller vedtatte sannheter i barnehagen. For å se det som skjer i barnehagen er observatøren avhengig av å bruke alle sansene sine for å få et overblikk (Koch, 2012). Ifølge dette skal den voksne i barnehagen være en oppmerksom iaktaker av barns liv for å prøve å oppnå en forståelse og erkjennelse av barnas hverdagsliv. Både Kari og Mias opplevelser med observasjon handler om nettopp dette, slik jeg tolker det. De ønsker å forstå barnas liv og hvordan barna selv opplever tilværelsen sin, og de lar ulike sannheter tre frem, ikke for å erstatte hverandre, men for å utvide hverandre og skape en større forståelse for barnets liv (Foucault, 2009).

Tine synliggjør i tillegg en opplevelse av observasjon som en bevisst form for iakttagelse som hjelper henne til å se barna og hva de liker å holde på med. Her er Tine mer inne på det vurderende blikket og har forhåndsdefinerte mål hun ønsker å belyse i observasjonsarbeidet sitt. Det handler om at hun er bevisst sitt observasjonsfokus, noe som hjelper observatøren til å se i hverdagen. Å skape tid og rom til å jobbe grundig med observasjon i barnehagen, og reflektere over dette, er sentralt for at observatøren skal skaffe seg et helhetlig overblikk over barnegruppen sin. De tre informantene i denne undersøkelsen setter ord på nettopp det at de ser ulike ting i hverdagen ut i fra hvilket fokus de har, jfr. Kochs (2012) analytiske kategorier. Det handler om å være åpne i blikket og la barnets liv tre frem for observatøren. Med utgangspunkt i det informantene forteller om sin opplevelse med observasjon, opplever jeg at dette handler om barnehagelærere som vil bestrebe seg på å bruke det kliniske blikket (Foucault, 2000) i observasjonsarbeidet sitt. Dette er noe alle de tre informantene er tydelige på i intervjuene.

Den systematiske observatør

Et fokusområde for intervjuene var om de jobbet systematisk med observasjonsarbeidet i barnehagen. To av barnehagene hadde gode planer og rammer for et observasjonsarbeid som var satt i system, mens den siste ikke hadde så stort fokus på dette. Men alle tre peker på betydningen av den uformelle observasjonen som foregår i barnehagen som blir delt muntlig mellom de ansatte. Men de påpeker også betydningen av at observasjoner må skrives ned på papiret for å vekke dypere refleksjon, og at man også dokumenterer det man opplever da det skaper større bevissthet. Større bevissthet og deling av ny kunnskap er noe som understrekes av alle tre, selv om ikke alle tre barnehagene har kommet like langt i sitt systematiske arbeide med å dele observasjoner og reflektere over disse sammen. Informantene understreker de mulighetene for læring som ligger i det å dele observasjoner med hverandre. Et observasjonsarbeid som er tuftet på et samarbeid mellom de ansatte løfter frem ulike sannheter om barnet og viser at det er ulike sider ved et barns liv som ikke den enkelte observatør alltid får med seg. Som Tine sier:

Det er mye uformelt, den hverdagslige observasjonen som ikke blir skrevet ned. Bare snakket om. Men jeg ser nytten av å være bevisst. Hos oss observerer alle ansatte og vi deler våre observasjoner i personalgruppa.

Her viser Tine viktigheten av å løfte inn flere stemmer i observasjonsarbeidet og åpne opp for andre sannheter enn det du selv ser ved første øyekast. Det å ha et bevisst blikk på observasjon i hverdagen trekkes også frem i forbindelse med personalarbeidet. Det at alle er med og bidrar inn i arbeidet med å oppnå forståelse rundt barnas liv, bidrar til at alle de ansatte føler seg mer inkludert og det understrekes av Tine at alle ansatte får følelsen av å høre til når personalgruppa jobber sammen om å observere barnegruppa. Ved å skriftliggjøre observasjonene opplever de det lettere å dele tanker og erfaringer

med hverandre, og det vil legge et grunnlag for å jobbe systematisk videre med de resultatene som er gjort.

Tine synliggjør behovet for at de trenger ulike metoder for å skape en helhetlig forståelse for barnas liv. Sammen i personalgruppa har man mulighet til å stille spørsmål med de vedtatte sannhetene som har etablert seg i barnehagekulturen, og det å løfte opp ulike perspektiver gir mulighet til felles læring og meningsskaping i personalgruppa. Her er det gjerne deltakende observasjoner som tar form som fortellinger som trekkes frem. Men også kvantitative metoder, som ulike kartleggingsmateriell, trekkes frem for å understreke at ved å ta i bruk ulike metoder oppnås en større ønsket innsikt i barnegruppa.

Kari forteller om en praksis hvor kartleggings skjema er en viktig del av det helhetlige observasjonsarbeidet i barnehagen, og blir en likeverdig observasjonsmetode som behøves for å fylle ut puslespillet om det enkelte barnet. Kari mener det handler om et behov for kontroll for henne som barnehagelærer. Mia er også inne på det samme når hun understreker at kartleggings skjemaene kan være greie hjelpemidler å ha, men som hun understreker, det er også viktig å ikke henge seg opp i det et kartleggings skjema spør etter. Hun opplever at det blir veldig forenklet, og mener at normalen i en barnehagegruppe må være stor. De ansatte i Mias barnehage er veldig bevisste på hvordan de bruker kartleggings skjemaene. Mia påpeker at å ha et bevisst observasjonsblikk i yrkesrollen er noe av det viktigste grunnlaget for å utøve pedagogrollen, og fremhever den nytten praksisfortellinger især har for å hjelpe pedagoger til å ha bevissthet rundt dette i hverdagen.

Alle informantene understreker betydningen av å jobbe systematisk med observasjon for å opprettholde bevisstheten rundt viktigheten av dette arbeidet i hverdagen, men sier at ikke alle barnehagelærere gjør det. Dette opplever informantene lett kan bli «stykkevis og delt» og at det ikke gir en helhetlig forståelse av barnet. Kari og Tine forteller om et observasjonsarbeid de opplever som systematisk, mens Mia er en del av en kultur som nok tar observasjonene litt mer tilfeldig. Der hvor observasjonsarbeidet er satt i system, forteller de at dette bidrar til at de lærer av hverandre og i fellesskapet.

Oppsummering tema 2

Informantene understreker betydningen av et observasjonsarbeid som bygger på samarbeid i personalgruppa, og hvor de jobber systematisk mot å innhente den kunnskapen de har behov for. Dette handler både om å åpne for flere sannheter (Foucault, 2009; Germeten, 2012), men også om hvor viktig det er å ta i bruk ulike observasjonsmetoder for å skape en sammenheng i arbeidet som gjennomføres (Flick, 2015). Selv om observasjoner kan gjøres uformelt og ikke alltid skriftliggjøres, opplever det av informantene at det er viktig å ha fokus på nettopp skriftliggjøring av observasjonene. Utrykket «jeg skriver, altså er jeg» (Bech-Karlsen, 1998) understreker betydningen av dette. Tenkningen oppstår blant annet gjennom skriving, og kan hjelpe oss til å finne frem til egne tanker. De tre barnehagelærerne i denne studien setter ord på sine opplevelser med nettopp dette. Det å være bevisst det skriftlige aspektet ved observasjonsarbeidet kan også bidra til at profesjonaliteten i yrkesrollen blir styrket. «Når faget befinner seg på et tankeplan, kan det skriftlige ta det til et sted der det kan trekke tråder og legge til rette for faglig dialog og samarbeid» (Solli m.fl. 2009, s. 84).

Informantene trekker frem noen måter å observere på som de synes er gode metoder. Men de understreker også faren ved å følge fastlagte oppskrifter, og dette er noe som kan sees i sammenheng med at det bør lages vide kategorier i observasjonsarbeidet (Foucault, 2009). Det jeg opplever informantene her setter ord på, er behovet for at det gjennomføres observasjoner (kartlegging som *Tras* og *Alle med* ble nevnt) i barnehagen med forhåndsdefinerte kategorier og mål for å få innsikt i den type kunnskap slike observasjoner kan gi barnehagelæreren. Her er det observasjoner som gjennomføres med det vurderende øyet (Koch, 2012), og observatørene har forhåndsdefinerte kategorier de vurderer observasjonene sine opp mot. Målet med observasjonsarbeidet er å utvikle ny

kunnskap, innsikt og forståelse. Et systematisk observasjonsarbeid hvor kartleggingsskjema er en del av metodevalget, anses som viktige av barnehagelærerne. De understreker behovet for å bruke ulike typer metoder, metoder som utfyller hverandre, slik Flick (2015) understreker behovet for metodetriangulering.

Et viktig element som trekkes frem av informantene er hvordan den ansatte i barnehagen kan jobbe med observasjon i egne læringsprosesser. Dette kan sees i sammenheng med betydningen av at de voksne i barnehagen jobber med forståelse av begrepet observasjon og hvordan de kan bruke det på en best mulig måte i arbeidet. Observasjon gjennomføres i barnehagen også for å få forståelse for egen hverdag, og i yrkessammenheng vil dette blant annet handle om at de ansatte deler og reflekterer over sine opplevelser. Det å reflektere sammen over observasjoner gir de ansatte muligheten til å løfte frem ulike stemmer og sannheter og i fellesskap utvikle personalgruppas kompetanse og forståelse for praksisfeltet.

Den observerende barnehagelæreren

Trygghet i yrkesrollen er for mine informanter en viktig begrunnelse for å jobbe med observasjon i hverdagen. Gjennom bevissthet og tilstedeværelsen i yrkeshandlingen i hverdagen lærer vi mest om oss selv og vår egen rolle. Tine er del av en arbeidskultur der de jobber mer systematisk med observasjonsarbeidet. Hun poengterer behovet for en observerende holdning i hverdagen nettopp for å være til stede for barna, og for også å skape en mest mulig interessant arbeidsplass for seg selv. Observasjon handler ikke kun om barna, hun trekker også frem den betydning observasjon har for den enkeltes yrkesrolle. Observasjon handler i stor grad om egenutvikling, og det å fremme barnehagelærernes selvinnsett opplever av Tine som et meget viktig element ved observasjon.

Alle informantene trakk frem betydningen av å bruke observasjon bevisst i kvalitetsarbeidet på barnehagen. Det å fokusere på en bevissthet rundt de valgene som ble tatt i hverdagen ble sett i nær sammenheng med bruk av observasjon i barnehagen.

Kari påpeker at hun er opptatt av at hverdagen ikke skal bli tilfeldig, og følger opp med å understreke at hun er svært tydelig på at dette handler om kvalitet på det pedagogiske tilbudet. Det å jobbe bevisst med observasjon handler om å etterstrebe å heve kvaliteten på hverdagen, og hjelper de ansatte til å oppnå trygghet i at de tar de riktige valgene i hverdagen sin. Kari var gjennom hele intervjuet opptatt av det helhetsblikket på barnets liv som hun etterstrebet ved sitt observasjonsarbeid.

Observasjon brukes for å skaffe en helhet. Det handler om å se enkeltbarnas potensial. Hvert barn har et unikt potensial, og hvordan kan jeg vite hva som er akkurat ditt potensial? Jo - jeg MÅ observere deg, ellers vet jeg ikke hvordan jeg kan legge til rette.

For å få denne muligheten bør observasjon ha en viktig plass i hverdagen. Det er ikke er nok å registrere det som skjer, en må også fange opp forståelsen av det som foregår for å finne akkurat «ditt» potensial. Kari og Tina forteller om en observasjonspraksis hvor det er stort fokus på dette i hverdagen. Dette oppleves litt annerledes for Mia hvor observasjon ikke er satt inn i et system, der det er ganske tilfeldig hvordan de ansatte jobber med observasjon i hverdagen.

Oppsummering tema 3

Selvinnsikt er et viktig element ved observatørrollen i barnehagen, og informantene viser at de utfordrer seg på å være bevisste om hvem de selv er i yrkesutøvelsen sin. Dette kan være et meget vanskelig arbeid da det er mange ulike forventninger til hvem du er i rollen som barnehagelærer. For at den enkelte barnehagelærer skal ha muligheten til å være bevisste i egen yrkesrolle vil det være behov for å ha en så stor bevissthet om egen rolle at man klarer å fristille seg fra barnehagens vedtatte, dominerende diskurser. Dette understekes blant annet av Tine, som sier at observasjon handler mye

om egenutvikling og fremming av selvinnsett. En bevissthet om at ulike diskurser lever side ved side i hverdagen, og at man bruke disse for å skape forståelse i hverdagen ved å la flere sannheter tre frem, kan bidra positivt for den enkeltes observatørrolle.

Ved at man som yrkesutøver er bevisst egen rolle vil man få større mulighet til å gripe fatt i de pedagogiske øyeblikkene som dukker opp. Man opparbeider seg en større årvåkenhet over hva som foregår i barnegruppen og utvikler en mulighet til å vurdere seg selv underveis i handling sammen med barna. van Manen (1993) understreker behovet for å bli berørt, og informantene i denne studien er tydelige på at det å bli berørt i observasjonsarbeidet bidrar til at de lærer om seg selv og får større forståelse for egen yrkesrolle. Dette tolker jeg slik at observasjon gir trygghet i yrkesutøvelsen, da barnehagelærerne opplever at deres arbeid med observasjon gir dem større forståelse for hva som skjer i det enkelte barnets liv. Dette understrekes også av Kari som er tydelig på at observasjon hjelper de ansatte til å oppnå trygghet på at de tar gode valg i hverdagen. Denne tryggheten peker tilbake på forventninger til rollen. Det er noen gitte rammer for hvordan barnehagelæreren skal utøve yrket sitt og det er også vedtatte sannheter innen institusjonene som setter rammer for hva den enkelte kan se og avdekke av hverdagens hendelser. Å tørre å stille spørsmål ved disse sannhetene og åpne opp for en hverdag hvor barnehagelæreren tar i bruk sitt kliniske blikk, krever en observerende barnehagelærer. Å tørre å vise motstand og pirke ved de vedtatte sannhetene, fordrer at den enkelte barnehagelærer er trygg i rollen og trygg på at observasjon hjelper en til å åpne opp for en mangfoldig hverdag hvor flere stemmer løftes frem. Det bidrar til at flere sannheter kan leve side om side (Foucault, 2009).

Oppsummerende betraktninger

De tre temaene jeg har presentert viser at observasjon er et meget stort tema som vi kan tilnærme oss på ulike måter. Alle informantene poengterte viktigheten av å være til stede og sanse det som foregikk i de ulike samspillene i barnehagehverdagen, med et mål om å oppnå mening og forståelse for hva som skjer i barnas liv. Samtidig var de tydelige på at de måtte jobbe med å forstå informasjonen de innhentet ved sine observasjoner, altså fortolkning av mening. I det første temaet som omhandlet å se barnet, ble det tydelig at dette handler om den enkelte barnehagelæreren mulighet til å oppnå dypere innsikt i, og forståelse for barnets liv gjennom et grundig observasjonsarbeid.

I det andre temaet, som omhandlet den systematiske observatøren, kan behovet for en helhetlig forståelse for barnets liv sees i nær sammenheng med å åpne opp for flere sannheter og stille spørsmål med vedtatte måter å se på opplevelser i hverdagen. Informantene opplever at de må gå i dybden av hva som foregår for å oppnå forståelse, og for å evne dette ser de et behov for å ha systematikk i observasjonsarbeidet. Dette hjelper dem til å oppnå kunnskap om alle elementer i hverdagen. Denne kunnskapen settes sammen til å oppnå større og utvidet kunnskap om det fenomenet de ønsker forståelse for (fortolkning av mening).

Det tredje temaet handlet om den observerende barnehagelæreren hvor trygghet i yrkesrollen ble løftet frem. Her ble især egen bevisstheten om observasjon understreket, og at bevisst jobbing med observasjon kan bidra til bedre yrkesutøvelse. Trygghet i yrkesrollen kommer som et resultat av dette, ifølge mine informanter. Det å jobbe med å oppnå trygghet i yrkesrollen handler mye om hvilke muligheter den enkelte barnehagelærer har til å tre frem og bli synlige i sin yrkesrolle i barnehagehverdagen (Foucault, 2009).

Observasjon er et omfattende felt som krever den enkelte barnehagelærers oppmerksomhet. Barnehagelærerne i min undersøkelse forteller om en hverdag hvor de er opptatt av å prøve å forstå barnas opplevelser. Forutsetningen for å forstå barnas livsverden er at de har en forforståelse av hva livet i barnehagen handler om. Videre må en ha kunnskap om institusjonens vedtatte sannheter samtidig med at en kan stille kritiske spørsmål til disse. Som Germeten (2012) understreker utvikler det seg gitte sannheter innen en institusjon som barnehagen er, og den enkelte observatør jobber for å få begivenhetene til å fremstå i sin renhet; «det innebærer å frigjøre seg for å beskrive det spillet av

forbindelse som finner sted i og utenfor det» (Foucault, 2009 s. 35). Dette peker på en observatør med behov for kunnskap om enkeltbarnet, seg selv og metodene som tas i bruk – og ikke minst en sterk bevissthet om hvordan diskursene dominerer hverdagslivet. Det peker videre mot en barnehagelærer som det stilles store faglige krav til samtidig med at man har en trygghet i egen yrkesrolle, en trygghet til å stole på seg selv og ta sine egne reflekterte valg. Å tørre å stille spørsmål ved institusjonens vedtatte sannheter åpner opp for å løfte inn ulike sannheter for slik å utvide kunnskapen i barnehagen. Denne bevisstheten gir barnehagelæreren muligheten til å gå i motstand mot etablerte sannheter, og leve med en litt uoversiktlig barnehagehverdag hvor flere diskurser eksisterer side om side. Det *kliniske blikket* i observatørrollen åpner opp for en slik praksis når bevisstheten rundt hva som trer frem i hverdagen er sterkt til stede (Foucault, 2000).

En viktig slutning som kan trekkes på bakgrunn av denne undersøkelsen er at *det MÅ sitte i ryggmargen* som en av mine informanter, Kari, uttrykte det. En god observatør i barnehagen har alltid blikket skjerpet i en tilstedeværende hverdag. Men det er ikke nok å se og *sense* barnehagehverdagen, observasjon handler om så mye mer enn det. Dette datamaterialet viser at det handler om å lære om og å lære av, det handler om meningsskaping i egen yrkesrolle, samtidig som det også handler om en konstant søken etter ny kunnskap om, og forståelse for barnehagelivet. Hva observasjon er og hvordan dette blir omtalt i barnehagelivet er også noe som endrer seg. Nå har det blitt et større fokus på observasjonsarbeid i kjølvannet av debatten om kartlegging i barnehagen, og det er viktig at den enkelte barnehagelærer utvikler bevissthet om *hva* som skal observeres, og *hvorfor* dette skal gjennomføres i barnehagehverdagen. Med et trykk utenfra for at barnehagene skal ta i bruk ferdigprodusert materiale oppleves det ekstra viktig at barnehagelæreren stiller spørsmål til hva de skal se etter. Svarkategoriene i ferdigproduserte skjema og maler er konstruerte ut i fra kunnskapen til de som har utformet skjemaene. I et slikt bilde er det inspirerende å peke på Foucaults *Dette er ikke en pipe!* (2001) hvor nettopp maktforholdet mellom språket (de ordene vi bruker) og det vi ser understrekes. Klarer vi å la barnets egenart tre fram for oss i observasjonsarbeidet om vi følger ferdigproduserte kategorier? Det krever en barnehagelærer som er bevisst i sitt observasjonsarbeid og klarer å åpne opp for flere innfallsvinkler til barnets liv.

Gjennomføringen av denne undersøkelsen har gitt et innblikk i Kari, Mia og Tines opplevelse av observasjon i egen hverdag. De har understreket elementer ved observasjon som er viktig å være bevisste på i en barnehagehverdag. Problemstillingen som artikkelen bygger på handler om betydningen av observasjon i den profesjonelle praksis. Mine funn viser at barnehagelærere opplever at det er viktig å være gode observatører i hverdagen, og at det å være en god observatør fordrer god kunnskap om observasjon. Studien viser at barnehagelærerne opplever dette som viktig. Karis utsagn: (...) *det handler om å være til stede - å se og lytte. Og da må vi hele tiden jobbe med hvordan vi møter barna. Da må vi hele tiden jobbe med oss selv, strekke oss etter å se hvert enkelt barn*, er et eksempel på dette. Mine informanter understreker hvor viktig kunnskapservvelse via observasjon er for dem i deres yrkesrolle. Observasjon hjelper dem til å holde fokus på barnegruppa og gir dem et innblikk i barnas erfaringsverden. I tillegg er observasjon viktig for den enkelte til å opparbeide en trygghet i egen yrkesrolle. Jeg har ikke omtalt observatørens *makt* i utøvelsen av observasjon nærmere, noe som hadde vært interessant å undersøke for å oppnå kunnskap om enda flere dimensjoner ved barnehagens observasjonsarbeid.

Samlet sett viser de tre temaene som ble konstruert hvordan informantene opplever observasjon som noe som krever kunnskap, noe som gir kunnskap og noe som gir grunnlag for utvikling av egen yrkesrolle. Ved å konstruere tre tema blir det også åpnet opp for flere sannheter om observasjon som kan leve side om side i barnehagehverdagen og utfylle hverandre.

Referanser

- Bech-Karlsen, J. (1998). *Jeg skriver, altså er jeg*. Otta: Tano-Aschehoug.
- Borg, E., Kristiansen, I.H. & Backe-Hansen, E. (2008). Kvalitet i norske barnehager – en kunnskapsoversikt. *NOVA rapport nr. 6/08*. <https://doi.org/10.7577/nova/rapporter/2008/6>
- Craig, C., Meijer, P.C & Broeckman, J. (2013). *From teacher thinking to teachers and teaching: the evolution of a research community*. Bingley: Emerald Group Publishing Ltd. [https://doi.org/10.1108/S1479-3687\(2013\)19](https://doi.org/10.1108/S1479-3687(2013)19)
- Emilsson, A. & Samuelsson, I.P. (2012). Jakten på det kompetenta barnet. *Nordisk barnehageforskning*, 5(1), 1-16. <https://doi.org/10.7577/nbf.476>
- Espenakk, U., Horn, E. & Færevaa, M.K. (2011). *TRAS. Om observasjon av språk i daglig samspill*. Stavanger: Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning, Universitetet i Stavanger.
- Flick, U. (2015). *Introducing research methodology*. London: SAGE.
- Foucault, M. (2000). *Klinikkens fødsel*. København: Hans Reitzels forlag.
- Foucault, M. (2001). *Dette er ikke en pipe*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Foucault, M. (2009). Vitensarkeologien; de diskursive regelmessighetene. *Agora*, 27(2/3), 27-80.
- Foucault, M. (2010). *Diskursens orden*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Foucault, M. (2014). *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver (FOR-2017-04-24-487). (2017). Lastet ned fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-04-24-487>
- Gadamer, H.G. (2003). *Forståelsens filosofi*. Oslo: J.W.Cappelens Forlag a.s.
- Gadamer, H.G. (2010). *Sannhet og metode*. Oslo: Bokklubbens kulturbibliotek.
- Germeten, S. (2012). Observasjon og sannhet. I A.E. Rønbeck (red.), *Inspirert av Foucault*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gulbrandsen, L. & Eliassen, E. (2013). *Kvalitet i barnehager*. NOVA rapport nr. 1/13. <https://doi.org/10.7577/nova/rapporter/2013/1>
- Koch, A.B. (2012). Idealet om det glade og afstemte barn. *Nordisk barnehageforskning*, 5(2), 1–21.
- Koch, A.B. (2013). Når børn trives i børnehaven. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 1/2013, 72-81.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lenz Tagutchi, H. (2015). *Hvorfor pedagogisk dokumentasjon?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Meld. St. 19 (2015–2016). *Tid for lek og læring — Bedre innhold i barnehagen*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Pettersvold, M. & Østrem, S. (2012). *Mestrer, mestrer ikke*. Oslo: Res publica.
- Podmore, V. N. & Luff, P. (2012). *Observation*. New York: Open University Press.
- Postholm, M.B. (2010). *Kvalitativ metode*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solli, A. (red.) (2009). *Den skrivende førskolelærer*. Bergen: Fagbokforlaget.
- van Manen, M. (1993). *Pedagogisk takt: betydningen av pedagogisk omtenkksomhet*. Nordås: Caspar forlag og kursvirksomhet.
- van Manen, M. (1998). *Researching lived experience*. Ontario: The Althouse press.
- Ulla, B. (2014). Auge som arrangement – om blick, makt og skjønn i profesjonsutøvinga til barnehagelæraren. *Nordisk barnehageforskning*, 8(5), 1-16. <https://doi.org/10.7577/nbf.774>